

האמנות ככלי להפצת עיקרי האמונה

כתבה – רחל ספיר – מרצה

rachelsapir@gmail.com

www.rachelsapir.co.il

במאות הראשונות האמנות הנוצרית הקדומה התפתחה בהיחבא בגלל רדיפות והיא החלה לגבש את המוטיבים והנושאים בצורה הדרגתית. האמנות הנוצרית הקדומה הייתה ביטוי מוחשי וויזואלי לתהליך הגיבוש הראשוני של הדת החדשה. הנצרות הייתה דת אסורה ונרדפת, לכן הנוצרים לא יכלו לבנות מרכזים דתיים גלויים. על כן, מקומות המפגש של הקהילה היו בבתי פרטיים או בקטקומבות, מערות קבורה בהם נקברו נוצרים ושם קיימו את הפולחן בהסתר. קירות המערות הללו טויחו ועליהם צוירו ציורים. לציורים אלה אין ערך אמנותי, אולם הם הדוגמא היחידה של האמנות הנוצרית לפני שהייתה מותרת. בציור נבחרו מוטיבים דקורטיביים שהושפעו מהאמנות בת זמנם ומסגנון ציורי הקיר הרומאיים כמו: עופות, צמחים, קופידונים או פוטים, ולרבים מהציורים יש מניעים דתיים סמויים. לדוגמא: ציור של דג וסלסילת לחם ניתן לפרשם כטבע דומם, שהיה מוטיב נפוץ באמנות הרומית, אולם בקטקומבות הם מרמזים על נס הלחם והדגים של ישו. אכן לנושאים שתוארו בציורים אלה הייתה משמעות גלויה ומשמעות סמויה, המסר הגלוי התקשר בד"כ לעולם הרומי או היהודי, והמסר הנסתר היה בעל משמעות נוצרית.

בשנת 313 לסה"נ מוציא הקיסר קונסטנטינוס את צו מילאנו בו מוכרת הנצרות כדת לגיטימית. האמנות הנוצרית כבר לא הייתה צריכה להסתיר את הנושאים בהם עסקה והיא בוחרת את מילון הצורות האמנותי המתפתח בהדרגה, ומשלב זה החלו להופיע הסמלים הנוצריים הברורים כמו הצלב. מהמאה ה-4 לסה"נ החלו הנוצרים לבנות מקומות בהם יוכלו אנשי הקהילה להתכנס ולערוך את הפולחן. גם במקומות הללו צוירו ציורים, אולם מההיבט הסגנוני חל שינוי הדרגתי והוא הופך לסגנון דוגמטי, סכמתי וכזה המבטא ערכים רוחניים.

ביצירות אמנות ישנו "צופן" מיוחד אשר ניתן על פיו לזהות דמויות, מקומות, נושאים ואפילו רעיונות מופשטים. ה"צופן" הזה נקרא איקונוגרפיה. המילה איקונוגרפיה מורכבת משתי מילים ביוונית, Eikon - תמונה, Graphia - לכתוב, כלומר כתב - תמונה.

איקונוגרפיה הינה שפה אשר במקום אותיות ומלים יש בה סימנים מוסכמים. לרוב האיקונוגרפיה של יצירת אמנות והמסר שלה ברורים ומובנים למי שצופה בה, אם הוא קשור ליצירה במקום, בזמן ובתרבות.¹

לאמנות הנוצרית יש שפת סימנים המיוחדת לה והיא תופסת בה תפקיד מרכזי. תפקידה הוא, בין היתר, להעביר מסר דתי ומוסרי לקהל הרחב שצופה ביצירות האמנות. על האמן חלה החובה להעביר לנו את המסר, בצורה ברורה, מובנת ודידקטית ולהסתמך על סיפורי הברית הישנה, הברית החדשה ועל עקרונות ידועים, מוכרים ומוסכמים של הדוקטרינה הנוצרית.²

עלינו לזכור כי חלק ניכר מהאוכלוסייה בימי הביניים לא ידעו קרוא וכתוב, והקשר שלהם לטקסטים הנוצריים היה באמצעות שמיעת הדרשות של המטיפים. אותם נושאים שנדונו בדרשה הוצגו על כותלי הכנסייה בצורה ברורה ובצבעים מרהיבים. האיקונוגרפיה הנוצרית הייתה דרך למשוך את הקהל לשורותיה, היא הציגה על הקירות יצירות שכללו סיפורים, משלים ואלגוריות, כדי לחנך, ללמד ולהבהיר לקהל את עיקרי האמונה הנוצרית.³

האמנות הנוצרית, גיבשה מערכת סימני היכר מזהים לדמויות מן הברית הישנה, הברית החדשה ומעולם האגדה הנוצרי והם נקראים אטריבוטים. האטריבוט הוא חפץ או כל אפיון פיזי שנקשר לדמות מסוימת. הוא יכול לסמל תכונה האופיינית לדמות, עיסוק המאפיין אותה או אירוע מרכזי בחייה. לעיתים יש יותר מאטריבוט אחד לדמות, אולם לא נמצא תמיד את כל האטריבוטים של הדמות בכל יצירה, מספיק אטריבוט אחד בכדי שנצליח לזהות את הדמות. חלק מן האטריבוטים באמנות הנוצרית הם בעלי משמעות כללית והם משותפים לדמויות רבות, כמו ההילה מעל ראשם של קדושים או ענף עץ הדקל של המרטירים.⁴

לגבי המאמין הנוצרי הטקסט הקדוש מייצג את "מה שקרה באמת". האמנות המבטאת קדושה, היא העתקה של הטקסט המקודש לכלי ההבעה האמנותיים. האמנות האירופית היא אמנות נוצרית והיא סללה ועיצבה את הדרכים בהן מובעת הקדושה באמצעות האמנות. ציורים הם אחד הביטויים האמנותיים המרכזיים והחשובים ביותר של חווית קדושה בתרבות המערבית, קרי בתרבות הנוצרית. תרגום הטקסט ליצירת אמנות מעצים בתפיסה הנוצרית את קדושתו. האמן רוצה לשחזר את האירוע הקדמון ולהעמיד לפני הצופה בכנסייה

---

¹ Ian Chilvers, **The Oxford Dictionary of Art and Artists**, Oxford University press, U.K, 2009, p. 307.

² אליק מישורי, תולדות האמנות: מבוא כללי, תל אביב, 2000, עמ' 200-201.

³ Ian Chilvers, **The Oxford Dictionary of Art and Artists**, Oxford University press, U.K, 2009, p. 307.

⁴ אליק מישורי, אמנות הרנסנס באיטליה, (יחידות 1-2), תל אביב, 1988, עמ' 55-56.

את תמונת הדברים כפי ש"היו באמת", הוא מקרב את המאמין אל האמת של הבשורה הנוצרית.⁵

עתה אעבור לתאר את התרחשות המאורעות בחייו של סטפנוס הקדוש, כפי שמתארן לוקס. אבחר יצירה אחת המתארת את האירוע ו/או חלק ממנו, אדון בדרך ביטוי של האמן, אכתוב על ההקשרים השונים ובניהם: ההיסטוריים, החברתיים והדתיים שהביאו להולדת היצירה ולבסוף אשווה אל מול הנכתב במקור העתיק.

---

⁵ יוסף דן, קדושת הלשון וקדושת הצורה, 'גבולות של קדושה': סיכום יום עיון של קרן עדי, האוניברסיטה העברית ירושלים, 2001.